

שוב בנתינת הכסף אין מעשה קנין כלל, ומסתמא גם אין דעתו לקנין אלא לתשלומים, מכל מקום קאי ב'מי שפרע' כיון שהוא בעצם מעשה קנין מדאורייתא.

(וע' בשו"ת אבני נזר (חו"מ לה) שפלפל בשאלה הלא הפקר ב"ד הפקר ולמה עומד ב'מי שפרע'. ורצה לחדש שהקנין חל מדאורייתא אלא שנתבטל מיד. אך נראה שלא כתב כן אלא לפלפולא, ובמסקנתו לא תפש כן, ע"ש. וע' אבי עזרי מעילה ו,י).

ויש להעיר לפי"ז במה שנסתפקו אחרונים האם יש 'מי שפרע' ביורשים הבאים לחזור מקנין כסף שעשה מורישם (ע' שואל ומשיב המישאה עו). ובאילת השחר (מט.). צדד שלריש לקיש אינם עומדים ב'מי שפרע' מפני שלא היו ביניהם דברים. ולפי הנ"ל מסתבר לכאורה שגם לרבי יוחנן הדין כריש לקיש, כי לפי האמת לא היה בפועל קנין דאורייתא בכסף, שאין דעתם לכסף קנין.

ואולם מדברי כמה מהראשונים נראה לכאורה שגם לאחר גזרת חכמים קונה מדאורייתא (ערמב"ן להלן מט.). ויש לומר שעצם נתינת הדמים עבור המקח עם הרצון הכללי לקנותו — קונה לו, גם אם אין דעתו לכך שפעולת נתינת הכסף היא פעולת קנין. וכן נקט בשו"ת עונג יום טוב (קנג,טו). הלכך אף אליבא דאמת קונה מדאורייתא בנתינת הכסף עבור המטלטלין. וצ"ע.

דף מח

'מי שפרע מאנשי דור המבול' — שהיו מלאים חמס ולא היו עומדים בדיבורם. ודור הפלגה נקט אגב דור המבול. ומצרים לא היו עומדים בדיבוריהם שבכל שעה היו אומרים לשלח את ישראל וחזרו בהם (תורא"ש [וע' גם במאירי]). לא הזכיר אנשי סדום ועמורה. ושמו נכללו במה שכתב על דור המבול, שהיו מלאים חמס. או אפשר שלא גרס סדום ועמורה. ואם נאמר כן, י"ל שלגרסתנו אתי שפיר בפשיטות מדוע נקט אלו — שמזכירים בקללה את כל הקבוצות האמורות בתורה שנגזר עליהן אבדון.

'קרא דכתיב וכחש בעמיתו... ואמר רב חסדא כגון שיחד לו כלי להלואתו...' — מפרש"י ותוס' מבואר שאין חייבים קרבן אשם גזלות אלא בכופר חפץ מסוים ולא חוב ממון בעלמא (וכן דעת הראב"ד, מובא בריטב"א. וכן הביאו שנראה מדברי השאלות ופסיקתא זוטרתא — ויקרא). ומכאן הוכיחו שמשיכה קונה מהתורה, מכך שחזר הכתוב על הדברים האמורים בתחילת הפרשה מלבד 'תשומת יד', משמע הואיל ואין בה משיכת כלי, אינו חייב — הרי שמשיכה מועילה מדין תורה. ולפי דחיית רב פפא, לעולם חייב בקרבן שבועה אעפ"י שמשיכה אינה קונה [לרבי יוחנן], מפני שייחד לו כלי לפרוע את חובו [וקנה הכלי בקנין כסף. ע' במפרשים; אבני נזר חו"מ מז; חדושי הגרנ"ט קסא]. והחזיר הכתוב דבריו בעושיק והוא הדין לתשומת יד, ששניהם דומים זה לזה.

אבל הרמב"ן סובר (עפ"י הסוגיא בכתובות מב שהביאו התוס') שחייב קרבן אמור אף בכפירת חוב או מלוה גרידא, אלא כאן מדובר כשתבעו כלי והלה כופר בו [כן מעמיד רב חסדא את הכתוב, כדי לפרש השמטת תשומת יד], ומזה הוכיחו שמשיכת הכלי קונה, שאם לא כן כפירת דברים בעלמא היא, שהרי אין בידו כלי של חברו. עוד כתב לפרש שכל דיון הגמרא נסוב אודות לשון והשיב שאמר הכתוב, שמשמע השבת כלי בעין, אבל חייב הקרבן קיים בכל כפירת ממון. וכן כתב הרשב"א. וכן הסכימו הריטב"א והר"ן. (וכן דעת הר"ש משאנץ — ויקרא. ונראה שכן היא דעת הרמב"ם שסתם ולא הצריך יחוד כלי לענין קרבן שבועה. וע' הפלאה רפ"ג דכתובות; באור הגר"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג, סוף עשה כב; דבר אברהם ח"ג יא,ג; אבי עזרי גולה ואבדה ג,יד).

אבל מידי אחריתא דמחסרא משיכה לא מעל עד דמשיך — וקשה על רבי יוחנן שאמר מהתורה מעות קונות ולא משיכה, היה לו להתחייב בנתינת המעות. ואם תאמר, כיון שחכמים תקנו משיכה ואמרו מעות אינן קונות, הרי הפקר בית דין הפקר והמעות הללו כמו שאינם שלו לענין קניה, הלכך מדינא לא מעל? יש לומר שלענין מעילה דאורייתא לא תקנו (רשב"א). ויש מפרשים שעד שלא חזר בו המקח חל, לא תקנו אלא שיכול לחזור ומחזרה ואילך מתבטל המקח (עפ"י רמב"ן מט).

א. לפי זה מתפרשים דברי רש"י לעיל (בד"ה קאי בבל) כפשוטם, שלרבי יוחנן אם קידש את האשה — מקודשת. ומסתימת הדברים משמע אפילו מדרבנן מקודשת. וזאת מנלן? אך י"ל ממעילה אנו למדים, כשם שמבואר בגמרא שלר"ח יש דין מעילה במעות קודם משיכה, ומביא קרבן — הרי שלענין זה לא תקנו לבטל הקנין, כמו כן לענין קדושי אשה דאורייתא, לא בטלו חכמים את הקנין. [ואפשר שאם מדרבנן היה נחשב שאינו שלו, לא היתה מקודשת אף מדאורייתא. ואכן כך נקט הריטב"א וחלק על רש"י. וזוהו גופא יש להכריח שסובר רש"י שלא הפקיעו חכמים קנינו אם קידש. והוכחתו מדין מעילה כאמור].

ואמנם אין זו הוכחה גמורה, כי יש מקום לחלק בסברא בין דין המעות שי"ל שבהוצאתם לא בטלו חכמים דין מעילה, ובין דין החפץ הנקנה סוף סוף לא נקנה לו מעיקרא (ועתוס' סוף המפקד), והרי זה חידוש יותר לומר שאם קידש בו הרי זה שלו משעה ראשונה. [גם י"ל שמעות של הקדש שאני, שהרי ההקדש מתחלל ונקנה בכסף, ורק בהדיט גזרו חכמים ותקנו משיכה]. עוד בבאור שיטת רש"י, ע' עונג יום טוב כה; דבר אברהם ח"א א, טז [יש להעיר שנקט לפו"ר דרש"י קאי אמועות. ואין במשמע כן]; קהלות יעקב מב; ובספר יהגה האריה.

ב. יש אומרים בפירוש דברי הרמב"ם שנקט לפי האמת (כדי ליישב הברייתא לרבי יוחנן) שהואיל וחכמים ביטלו קנין מעות במטלטלין, לכך לא מעל בנתינת מעות (ע' לחם משנה מכירה ג, א; עונג יום טוב כה; אבי עזרי מעילה ו, ט).

לממשך תספורת — כלומר השוכר מושך את המספרים וכד' של הספר, ובמעשה זה חל קנין השכירות. [לרבנו תם, מאותה שעה ואילך אין הספר יכול לחזור בו. ויש חולקים וסוברים שיכול לחזור בו כדין פועל, אלא שיכול הלה לעכב את המספרים עד שיספרנו, שנקנים לו במשיכתם. עפ"י ר"ן ורשב"א ועוד. וע' חו"מ שלג; שו"ת אבני נזר חו"מ נב מחודש ב ג ז].

סיטון — התוס' כתבו שה'סיטון' הוא המוכר [לחנונים] דבר לח, יין או שמן. [וכלי הלה נקרא 'סיטון'. ע' מהרש"א ב"ב פח. וער"ן כאן]. והרמב"ן פירש שהוא שם כולל לחנוני המשפיע במדה גדולה. ועל שם התבואה נקרא כן, שהחטים בלשון יון נקראים 'סיטון' (וע"ע בערוך ערך 'סטן').

(ע"ב) איתמר אביי אמר אודועי מודעינן ליה. רבא אמר מילט לייטינן ליה — מפשט המשנה אין במשמע לא הודעה ולא קללה, אלא התנא אמר לנו שיש לו עונש לזה שאינו עומד בדיבורו. אבל מסתבר לאותם אמוראים שצריך לעשות חיוזוק לדבר, כי המון העם קל להם לחזור כל זמן שלא נגמר המקח בקנין, ואין יודעים שיש עונש למי שאינו עומד בדיבורו. ואמר אביי שצריך להודיעו. והוסיף רבא שמקללים אותו (רא"ש).

דכתיב ונשיא בעמך לא תאר' — ונלמד שאר כל אדם מאזהרת קללת הנשיא והדיין והחרש ב'הצד השהו' ומיתור הכתוב (עפ"י סנהדרין ס; רא"ש).

'מילט לייטיגן ליה דכתיב בעמך — בעושה מעשה עמך' — לדעת המנחת-חינוך (רלא), אף על פי שהתמעט 'אינו עושה מעשה עמך', לא נתמעט אלא מעונש אבל איסור יש, כשם שכתבו הפוסקים לענין קללת אב ואם (ע' רי"ף ורא"ש יבמות כב; רמב"ם ממרים ה,יג — בפירוש הסוגיא בסנהדרין פה). ואילו באבי עזרי (ממרים ה,יב) חולק וסובר כיון שנתמעט מהלאו, מנין לנו לחדש איסור. [וכן מבואר מפשט דברי התוס' כאן].

ועתוס' מו"ק יד: (ד"ה מהו) שעמדו מנין שנידוי דוחה לאו דמקלל חברו. וכתבו שמא מסוטה ילפינן או משום עשה דרבים. וצ"ב בדבריהם הלא מבואר כאן שבאינו עושה מעשה עמך לא נאמר הלאו [ע' גליוני הש"ס לר"י ענגיל]. אך אפשר שנקטו דמ"מ איסורא איכא. ומוכח לכאורה מדבריהם כהמנ"ח.

[זו לשון מהרש"א בחדושי אגדות — יומא לה: 'זשינה גבי צדיק שיהיה זכרו לברכה ולא אמר כן גבי רשעים זכרו לקללה — משום דכשמשבחים צדיקים יברך אותן אבל בגנות רשעים אל יקללן אלא שיצפה להם שיעשו תשובה, כדאמרינן פ"ק יתמו חוטאים לא כתיב אלא יתמו חטאים...!'. עע"ש. גם בשו"ת אבני נזר (יו"ד תסא,ב) נקט שלא נתמעט 'אינו עושה מעשה עמך' אלא לענין הדבר שמרשיע בו, אבל לא לענין לצערו ולאונותו בשאר דברים.

ובאגרת רמ"מ מויטבסק (בסוף ספר פרי הארץ, עמ' 59 ד"צ זיטאמיר): 'ולאפרושי מאיסורא באתי להזהירם כיהודא ועוד לקרא, במאמר הכתוב אל תתלוצצו פן יחזקו מוסרותיכם ח"ו, והוא, שלא להתלוצץ מבני אדם עזובי תורה ח"ו. ואם אמר הכתוב בס"פ ושמרי תורה יתגרו בם — כבר אמרו רז"ל כאן בצדיק גמור וכו' וכמפורש במהרש"א (פרק אמר להם הממונה) על דרשת חז"ל על פסוק זכר צדיק לברכה הגם שהדבור של מצוה הוא לשבח הטובים ולגנות הרעים, אעפ"כ לא יקללם, וע"ש. ומלתא דפשיטא לי וברור בשכלי כהגלות נגלות אחד הדברים הידועים לי, שהוא סיבת הירידה והשפלות. והענין, שבין כך ובין כך קרואים בנים, והוא מפריש עצמו מן הכלל להיות הוא פרטי, וכל השפעות כללות ישראל אין לו חלק עמהם, והוא מאמר בתוך עמי אנכי יושבת כפירוש הזוה"ק. ולשומע יונעם ותבוא עליו שפע ברכה מכנסת ישראל בגשמי ורוחני ויעלה מעלה מעלה'.

ואלו דברי הרנ"צ פינקל זצ"ל מסלבודקא, באגרת לבנו הגרא"י (מובא ב'אור הצפון' ח"ב עמ' רכט): '... ולפי זה אף במעשה היותר צדק שהאדם חושב עצמו לצדיק בכל דרכיו כאור בוקר — אולם למעלה חלילה ההיפך. וכן בהביטנו על אנשים שחושבים כי המה בתכלית הרוע חלילה — ולמעלה נחשבים לטובים.

ובכן עתה קודם יום הדין הבא עלינו לטובה, עלינו, על עצמנו צריכים לחשוב כמו שאחז"ל: אף כל העולם כולו אומרים צדיק אתה — היה בעיניך כרשע, כנראה מהתורה שבכתב, ואעפ"י שהמה נתבעים היותר צדיקים והיותר מעשים טובים ומצוות טובות, על ידי הטוב שלהם היו נתבעים באשר לפי עומק הבנת והבחנת הטוב האמתי כפי מה שהוא אצל הקב"ה — נחשב לרע. ואצל היותר רשעים נמצא אצלם אף דבר קטן שלא נראה וניכר כלל לפני בני אדם, ולמעלה יוכל לזכות בזכותם שלא זכו אבות העולם ברוב צדקותם.

ועל כן העיקר, מה שנוגע לעצמו, צריך לחשוף עצמו אף בהמפעל והמדה היותר טהורה והנקייה, וכלעומת זאת אהבת הבריות עלינו להגדיל יום ליום, אף על הרשעים העושים רע לשמים ולבריות, עלינו רק להתפלל על התשובה עבורם בתוך ברכת התשובה על עצמנו מדי תפלה בתפלה, אז נזכה בסיעתא דשמיא להכרת עצמנו במעשינו ובמידותנו הטובות, לזכך ולטהר אותם בתכלית הזיקוק שבעתים...!']

‘ואלא מאי מילט לייטינן ליה?! רבי חייא בר יוסף אתי לקבולי עליה לטותא דרבנן?...!’ — ורבא סבר שרבי חייא סמך על כך שהלוקח ימחול לו ולא יניח לקללו. [ובכל זאת הקשו שפיר, כי גנאי הוא לו שיבא לקבל עליו, כי אין ידוע אם הלה לא ימחול לו] (עפ”י תורא”ש בשם מהר”ם; שו”ת הרדב”ז ח”ב תתה).

צ”ב שלא הקשו אלא מצד קבלת הקללה ולא מצד עצם החזרה. ויתכן שבאופנים מסוימים מותר לחזור בו מדיבורו, וכגון שנצרך לאותן מעות לדבר אחר של הכרח, או כגון שבעל דינו רימהו פעם אחרת וכד’. ומכל מקום לענין קבלת ‘מי שפרע’ לא חילקו בדבר, כשאר דיני המשפט שאינם משתנים לפי הנסיבות האישיות.

‘הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אמר לו אם אני אחזור בי אכפול לך ערבונך — נתקיימו התנאים. דברי רבי יוסי. רבי יוסי לטעמיה דאמר אסמכתא קניא’ — לפרש”י, הדברים מתייחסים הן ל’ערבוני מחול לך’ הן ל’אכפול לך ערבונך’, שאם אסמכתא לא קניא — לא זה ימחול ולא זה יכפול, כי אסמכתא אינה קונה גם כשנתן הממון. וכן סייעו ראשונים מכמה מקומות (ערמב”ן ועוד; ר”ן כאן ובגדרים כו).

ואולם דעת הרמב”ם (מכירה יא,ד) שכיון שנתן הערבון — אין אומרים בזה אסמכתא לא קניא, ואם חוזר בו — ערבונו מחול. ורק לענין ההתחייבות לכפול אמרו ‘רבי יוסי לטעמיה’. וכתבו המפרשים שכן מדוקדק מלשון רבי יהודה ‘דיו שיקנה כנגד ערבונו’ — משמע שאינו חולק אלא כשהמוכר חוזר בו, אבל חוזר בו הלוקח — ערבונו מחול, הגם שאסמכתא לא קניא בעלמא. (ע’ בישוב קושיות הראשונים על שיטתו, בספר קהלות יעקב — נדרים כא).

‘ומחזיר לו את השאר אפילו לאחר כמה שנים’ — לשון גוזמא היא זו, לומר שהדמים הנשארים הם חוב אצלו ואינם מעכבים את קניית השדה, אבל מן הדין חייב לפרוע לו מיד אם לא קצבו זמן. [ובהלואה בלבד אמרו סתמה שלשים יום, ולא בקניה] (ריטב”א).

‘לימא כתנאי המלוה את חבירו על המשכון ונכנסה השמיטה, אע”פ שאינו שוה אלא פלג אינו משמט...’ — אף על פי שאמרנו זה עתה שלא נחלקו רבי יוחנן ורב אלא במטלטלין שאינו קונה קנין גמור, אבל בקרקע מודים שהערבון קונה כנגד כולו — והלא המלוה על המשכון קנאו בתורת משכון קנין גמור מהתורה, ואם כן לכאורה יש לדמותו לקניית קרקע, ומדוע תולים זאת במחלוקת רב ורבי יוחנן? —

יש לפרש שעיקר החילוק בין קרקע למטלטלין הוא שבקרקע אפילו נתינת פרוטה אחת נחשבת מעשה קנין על כל הקרקע, אבל במטלטלין שאין הכסף קנין, ואין עומד ב’מי שפרע’ אלא כשחוזר בו מדבר שיש עליו ‘דברים ומעות’, הרי צריך לדון שהמעות יהיו כנגד שווי המטלטלין. ובוה נחלקו רב ורבי יוחנן, האם מקצת המעות יכולים להחשב כנגד כל המטלטלין, כי פרוטה אחת עומדת כנגד כל פרוטה ופרוטה מן המקח, אם לאו. וזוהי השוואת דין מלוה על המשכון; האם החוב כולו נחשב ‘בידו’ של המלוה מאחר והמשכון עומד נגד כל פרוטה ופרוטה מן החוב, נמצא שכל החוב הוא בידו ע”י המשכון, או שמא פרוטה כנגד פרוטה ואין לו במשכון רק מקצת מן החוב (עפ”י אבי עזרי — מלוה ולוה יג,ד).

מוסר ומדות

'דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה... יש בהם משום מחוסרי אמנה...' —
 '... כי כבר ידוע לו דברינו, כי תכלית המעלה הוא, להיות 'בר-סמכא'. והדברים ארוכים מאד
 מאד. והנכלל בזה, להיות 'הן' שלך וה'לאו' שלך — צדק. עד שאמרו בלשון מבהיל
 בפלוגתתם 'דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה' או 'אין בהם...', ולא אמרו צריך לקיים
 דבריו או אין צריך — אבל כן דרך חז"ל, להיות עינייהו מטייפי, לרמוז, כי ההרגל בזה נובע
 מכח חסרון אמונה — ואני יודע הדרך, אבל איני יכול להאריך.
 וכל כך סמכו חכמים על חכם, עד שלא לבד מה שאומר הן או לאו בל ישונה, אבל גם יחשוב
 על דבר שיצא מתחת ידו, פן יטעה אדם על לאו הן, ויראה לתקן זאת; 'חזקה על חבר שאינו
 מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן' — רמזו במלת 'חבר', כי לא לבד חכמי התורה צריכים
 להיות 'בר סמכא' אף בספק, אבל גם חברת האדם באשר הוא אדם, רצוני: מדיני, נדרש ממנו
 כח ההוא להיות בר-סמכא. כי ההיפוך — מחריב כח המדיני...'.
 ('חכמה ומוסר' לרש"י זיו מקלם. ח"א מג).

הלוה ממון מחבירו לזמן מסויים, יאריך מלכתחילה את הזמן כדי שלא יימצא שקרן. ועל זה
 יש להמליץ הכתוב שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר — רצה לומר: מי שהוא 'שפת
 אמת תכון' — 'לעד', שמאריך הרבה את הזמן כדי שעל ידי כך יכונן דבריו ויעמוד בדיבורו,
 שישלם תוך הזמן. ואולם 'עד ארגיעה' — זה האומר ברגע הזה, כעת מחר — 'לשון שקר',
 שאפשר שלא תודמן בקשתו ויימצא שקרן.
 ('ראשית חכמה' — שער הקדושה יבנט. הביאו השל"ה מסכת חולין נב).

דף מט

'זהלא הין בכלל איפה היה' — וכיון שחששה תורה לחסרון כל דהו באיפה שהוא שיעור גדול, כל
 שכן להין שהוא שיעור מועט (ריטב"א).

'ואי סלקא דעתך דברים יש בהן משום מחוסרי אמנה, היכי אמר ליה זיל הדר בך' — ואם
 תאמר מה ראייה היא, הלא שונה כאן שאינו יכול לעמוד בדיבורו כיון שצריך לעשות להם כסעודת
 שלמה בשעתו? ועוד, הרי לא על דעת כן פסק, ואין בזה משום 'מחוסרי אמנה'? ויש לומר, כיון
 שאף הפועלים לא עלה על דעתם לסעודת שלמה, והיו מתרצים בסעודת כל אדם כדרך פועלים,
 מוטב שיתן להם כך ולא יחזור בו אם לא ירצו פת וקטניות (ריטב"א).

'אמר רב פפי: אמר לי רבינא, לדידי אמר לי ההוא מרבנן... ואמר לי לא היו דברים מעולם'
 — לדברי רבינא, לא הורה רבא מעולם הוראה זו, לומר שהמוכר פטור מאחריות המעות כאשר אמר
 'טול מעותיך'. וכתבו רב האי גאון והרי"ף ועוד ראשונים, שלפי האמת אכן אין הלכה כן, כי רב
 פפי ורבינא באו לחלוק על הדין הנאמר מקודם, אלא חייב המוכר באחריות המעות כל זמן שלא

ושוים שאין מחללים על מעות הניתנות בסימן לבית המרחץ. (שהן פחותות ורעות. ולפרש"י שהאסימון אין בו צורה, מ"מ מוכן הוא לטיבוע, משא"כ מעות הללו גרועות יותר, שאינן עשויות במדה ובמשקל המטבע היוצא. עפ"י תוס' לעיל מד.)
חילול מעשר על מטבע שנפחתה — נתבאר להלן נב.

דפים מז — מח

קח. א. האם מעות קונות מטלטלין מהתורה? ולמאי נפקא מינה?
ב. האם משיכה קונה מהתורה?

א-ב. רבי יוחנן אמר: דבר תורה מעות קונות (כמו שמצינו בקונה מן ההקדש שאמרה תורה ונתן הכסף וקם לו (רש"י מו:). וכמה ראשונים נתנו טעמים אחרים). ומפני מה אמרו משיכה קונה — גזירה שמא יניח הקונה את קנינו בבית המוכר זמן מרובה ותיפול דליקה בשכונת המוכר ולא יחוש לטרוח ולהציל. לפיכך העמידוהו ברשות המוכר כל עוד לא משך. וכן סוברים רב נחמן ורב הונא.
ריש לקיש אמר: משיכה מפורשת מן התורה (וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך — דבר הנקנה מיד ליד). ואילו לרבי יוחנן משיכה אינה קנין מהתורה אלא מדרבנן. (ומיד — למעט קרקע מאונאה. או קנה מיד — לרבות אף כשנתאנה מוכר). רבא סיע לריש לקיש מקרא וממתניתא.
מבואר בגמרא שלא נחלקו אליבא דרבי שמעון שאמר כל שהכסף בידו ידו על העליונה, שאם נתן כסף ולא משך, שוב אין הלוקח יכול לחזור בו אלא המוכר בלבד [תקנת חכמים היא שהמוכר יכול לחזור, כדי שירצה לטרוח ולהציל את המקח משריפה] — שלדבריו ודאי קנין מעות דאורייתא. לא אמר ריש לקיש אלא אליבא דרבנן שחולקים על רבי שמעון וסוברים ששניהם יכולים לחזור, המוכר והקונה.

מבואר בגמרא נפקא מינה במחלוקת זו, באופנים מסוימים שאינם מצויים — שלרבי יוחנן קונה בכסף, דמלתא דלא שכיחא לא גזרו ביה רבנן, כמובא למעלה. ואילו לריש לקיש לא קנה. ועוד מבואר בגמרא להלן נפקותות לענין דין קרבן שבועה ודין מעילה (ע' לקמן). וכן נפ"מ באופן שהיו המטלטלים מונחים ברשות הלוקח המושכרת למוכר (כדלהלן מ:). וכן יש סוברים שלרבי יוחנן יכול המוכר להשתמש במעות מיד כשקיבלם, משא"כ לריש לקיש (עתוס' מג. ועוד).
וכן נפקא מינה אם קידש את האשה בחפץ שעשה בו קנין כסף בלבד; לרבי יוחנן מקודשת, שהרי מדאורייתא קנאו ושללו הוא. ולריש לקיש אינה מקודשת (רש"י מה. ד"ה קאי באבל). וכן יש נפקותא לענין קנין נכרי (ע' בכורות יג ובראשונים).

א. רב האי גאון, בה"ג, הרמב"ם הרי"ף התוס' והרא"ש, פסקו הלכה כרבי יוחנן ורב נחמן [וכן מוכיחה הסוגיא במקום אחר, לענין קנין נכרי], שמעות קונות דבר תורה.

ולדעת רש"י (ע' בכורות ג: יג ותוס'; קדושין יד: תוס' לעיל מו: ד"ה ופירי) הלכה כריש לקיש.
ב. מתנה, הואיל ואין בה מעות — יש אומרים שמודה רבי יוחנן שקונה במשיכה (תוס' ע"ז עא. ושם עב.). ויש אומרים שנקנית בחליפין או בחצר או באגב (ריטב"א בשם רמב"ן).
קנין 'יד' ו'חצר' — יש אומרים שנראה לכאורה מהסוגיא שלרבי יוחנן אינם מועילים במקח וממכר מהתורה. ואולם לדעת הרמב"ן שאפילו כשאין כסף אין משיכה מועילה, על כרחנו לומר שקנין 'יד' מועיל, שהרי נאמר 'ונתן בידה' אם המצא תמצא בידו הגנבה' (עפ"י מנחת

חינוך שלו, ט. וע"ש שהביא מהאחרונים לתמוה באיזה קנין קונה את הכסף מהתורה [ומוזה יש שהוכיחו שבמקום שאין שייך מתן מעות, קונה במשיכה לדברי הכל].

ולכאורה היה נראה לומר שודאי קנין יד מועיל מהתורה, ורק לענין משיכה נחלקו [וכשהחפץ מונח על הקרקע ומושכו — אין זה 'יד', שאינו מונח בידו]. וכן מפורש בריטב"א בשם הרמב"ן, שחצר קונה מדאורייתא אף לריו"ח. ומה שכתב המנ"ח שמהסוגיא נראה שלריו"ח לא מהני אלא כסף — לכאורה כוונתו על הוכחת הגמרא מקרבן שבועה. אך נראה שהוכחת הגמרא היא מכך שהכתוב לא אהדריה לתשומת יד, רצה לגלות לנו בזה שאין משיכה מועילה, ולעולם שייך למצוא חיוב קרבן שבועה אף בתשומת יד, כשהכניס כלי לידו או לחצרו].

ג. לפי מה שכתב רש"י שמקור קנין כסף במטלטלין מפדיון הקדש, יש לעיין שמא אין יכול לקנות מטלטלין על ידי נתינת קרקע בתורת דמים, שהרי אין הקדש מתחלל על הקרקע (עפ"י אילת השחר נד.).

קט. א. הלוקח מטלטלין מחברו ונתן לו דמים ועדיין לא משך — האם יכול אחד מן הצדדים לחזור בו מן המקח? ומה הדין כשהמקח הופסד וכלה?

ב. הנושא והנותן בדברים, והאומר לחברו 'מתנה אני נתן לך' — האם רשאי לחזור בו? ג. קבלת 'מי שפרע' כיצד?

א. לדברי חכמים, יכול כל אחד מן הצדדים לחזור בו מהמקח כל עוד לא משך הלוקח. רבי שמעון אומר: המוכר שהכסף בידו יכול לחזור, אבל לא הלוקח [כיון שמדין תורה כסף קונה, ורק משום שמא לא יטרח ויציל גזרו, די לתקן למוכר בלבד שיוכל לחזור בו אם הוקרו החטים, ושוב אין מקום לחוש שמא לא יציל. אבל חכמים סוברים, כדרך שתקנו משיכה למוכרים כך תקנו ללקוחות, שרצו חכמים להשוות מדותיהם (ערמב"ן)].

ואף על פי שכך הלכה, אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים, הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו.

א. הואיל ומשיכת הכסף אינה קונה מטלטלין, אם הופסד החפץ כגון שכלה ואבד מן העולם — הופסד למוכר, ואף על פי שלא חזר בו מהמקח (עפ"י ר"ח ר"ף רמב"ם (מכירה ג, 1) רמב"ן רא"ש ר"ן; שו"ת רשב"ש קעה. וכ"כ הרמב"ן והר"ן בדעת רש"י. וי"ח — ע' הג"א ועוד. וערש"י סוף דף מז ובשטמ"ק).

ואין כן דעת בעל המאור, אלא כל שלא חזר בו בעוד החפץ קיים — הפסיד הלוקח (ונראה שסובר שקנין מעות חל על מטלטלין אלא שנתנו חכמים זכות לחזור בו ולהחליף החפץ בעד המעות, ולכך אם כבר נאנס — שוב אינו יכול. עפ"י חתם סופר י"ד שיד. וכן י"א בדעת רש"י — ע"ע עונג יום טוב כה; קהלות יעקב ב"מ מא; אבי עזרי מעילה ו, 1).

ב. לדברי רבנו תם, הראב"ד, הרי"ד (מט:): והרא"ש, כאשר מופסד החפץ לגמרי, אפילו רבי שמעון מודה שיכול הלוקח לחזור בו, ואפילו 'מי שפרע' אין לו. ואף אם לא הופסד אלא ירא שמא יפסד לגמרי ולכך הוא חוזר. (כן מבואר מהוכחת רבנו תם ממעשה דלהלן מט: וכן מפורש בראשונים. ויתכן שבאופן זה רבי שמעון אינו מודה. כן כתב הריטב"א (מט:): בדעת ר"ת. וכ"כ בתור"פ שם.) ונראה שגם משום 'מחוסר אמנה' אין בזה (מאירי מט:).

אבל הגאונים ורבנו חננאל כתבו שיש בזה 'מי שפרע'. וכן נקט הרמב"ן. וזה דוקא כשבא לחזור מחמת האונס, אבל אם נאנס המקח והופסד לגמרי — אין כאן 'מי שפרע', כמו

שכתב רב האי גאון בספר המקח (יג. מובא ברמב"ן רשב"א ור"ן. וע' גם בתוס' להלן סד. ד"ה אי, שכתבו לחלק בין הפסד גמור ושאינו גמור — כגון יין שהתמיץ דאיכא דניח"ל בחלא). ויש סוברים שגם לאחר שהופסד המקח מקבל 'מי שפרע' (עפ"י הג"א בשם ראב"ן).
ג. הוול ולא הופסד לגמרי — כתבו התוס' שמצד הדין יכול הלוקח לחזור בו אף לרבי שמעון [אלא מקבל עליו 'מי שפרע']. לא נחלקו חכמים ורבי שמעון אלא כשלא הוול ולא הוקר; לחכמים שניהם חוזרים ולרבי שמעון המוכר בלבד יכול לחזור. ויש חולקים וסוברים שלרבי שמעון אין הלוקח יכול לחזור בהוול אלא בשהופסד לגמרי (ר"ח, מובא ברמב"ן).
ד. אמר לו המוכר ללוקח, קח מקחך שמא ייגנב או ייפסד. והלה השיבו, הנח את המקח במקומו והריתו באחריותי — נראה שהאחריות מוטלת על הלוקח [וכמו אילו אמר לו תן המקח לפלוני, הרי הוא מתחייב מדין ערב] (עפ"י שו"ת הרשב"ש קעח).

ב. שנו בברייתא, הנושא ונותן בדברים — לא קנה. והחזור בו אין רוח חכמים נוחה הימנו (אבל אינו נמסר לקללה כלל. ערשב"א). ודוקא בדברים ללא נתינת מעות, אבל נתן מעות — הרי הוא עומד ב'מי שפרע' כאמור.

הנושא ונותן בדברים והניח לו משכון — אינו עומד ב'מי שפרע' (רמב"ם מכירה ז,ה; ר"ף ורא"ש — עפ"י קדושין ה. וכן הביא הרמב"ן מהירושלמי. וכן הסכים הריטב"א. ומדובר במשכון שאינו משמש כתחילת פרעון, וכדלקמן). ויש מפקפקים בזה (ערשב"א שהקשה על הרי"ף ונשאר ב'צריך עיון'. ובאבי עזרי (מכירה ה,ד) הביא בשם הר"ן שחולק על הרי"ף. וצ"ע, שלפנינו מפורש בר"ן (להלן מט.) לסייע להרי"ף).

ולהלן (מט.). הוכיחו מברייתא זו ש'דברים — יש בהם משום מחוסרי אמנה', כלומר אסור לו לאדם לחזור בו מדבריו שאמר לחברו, אפילו לא עשה מעשה קנין כלל. ונחלקו בדבר רב ורבי יוחנן (ורצו לתלות זאת במחלוקת תנאים); רב אמר: דברים אין בהם משום 'מחוסרי אמנה'. וכך הורה לרב כהנא למעשה. ורבי יוחנן אמר: דברים יש בהם משום 'מחוסרי אמנה' ואסור לאדם לחזור בו מדבריו. ובארז בגמרא שלא אמר רבי יוחנן אלא במתנה מועטת, אבל האומר לחברו מתנה אני נותן לך, והיא מתנה מרובה — מותר לחזור בו [ומכל מקום בשעה שאומר ליתן לו צריך שיהא בדעת גמורה. ערי"ף ר"ה ונמו"י], לפי שאין דעתו של זה סמוכה על דבריו.

א. הלכה כרבי יוחנן (רי"ף וש"פ). ומבואר מדברי רש"י ותוס' (מט.) שגם כשנשתנה השער אסור לחזור מדבריו אעפ"י שמפסיד. וכן דעת הראב"ד והרמב"ן. [ואפילו במכר מרובה אסור לחזור, כדין מתנה מועטת דסמכא דעתיה. רשב"א ר"ן ועוד]. ואילו בעל המאור נקט (והביאו הרא"ש בסימן יד) שמודה רבי יוחנן בזה שמותר לחזור (וכן הביא הריטב"א בשם 'רבינו' — הוא הרא"ה ז"ל כפי הנראה).

יש מי שכתב לדייק מפרש"י (מט. ד"ה שלא) שאם לא נשתנה השער אסור לחזור בו אפילו לדברי רב (הריטב"א שם. [וע' גם בספר דבר אברהם ח"א א ענף ו]. והוא עצמו אין דעתו כן). יש מי שכתב שאם חושש מהפסד גמור של המקח, באופן שהאונס המעותד ניכר, מותר לחזור בו, ואין בזה משום 'מחוסר אמנה' אפילו לרבי יוחנן (עפ"י מאירי מט:).

ב. אף על פי שלרבי יוחנן, החזור בו מדבריו מחוסר אמנה הוא — אינו נקרא 'רשע', שלא עבר על מצוה שבתורה (עפ"י ראב"ד רשב"א ור"ן להלן מט.).

ג. הגדרת 'מתנה מרובה' ו'מועטת' לא נתפרשה, וכל אדם לפי מה שהוא (עפ"י ריטב"א), לפי ממונו ועשירותו (ע' שו"ת מהרי"ו פב).

ד. במתנה מרובה, יש מי שכתב שאעפ"י שמותר לחזור בו, אין זו מדת חסידות (עפ"י פרי יצחק. וכן נראה מדברי המאירי). ויש מי שהקשה על כך וצדד להוכיח שגם משום מדת חסידות שרי. וכן לרב שאמר דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה, מותר אף משום מדת חסידות (ע' אילת השחר מט.).

ה. כשאמר לעני ליתן לו מתנה מרובה — נעשה נדר ואין יכול לחזור בו (ר"ן ועוד — עפ"י הירושלמי). ויש שמשמע מדבריהם שאינו חייב מדין נדר אלא משום כיעור, שמחליש דעתו של עני ומדכא את רוחו (כ"מ במאירי בפירוש הירושלמי).

ו. אמר לחברו ליתן לו דבר שאין שייך בו קנין — אין בו משום 'מחוסר אמנה', כגון שהבטיח לחברו שימול את בנו, אפילו עשה קנין — אין זה כלום שקנין דברים בעלמא הוא (שו"ת הרא"ש קב, י).

ג. אביי אמר: בית דין מודיעים ואומרים לזה הבא לחזור, דע שאם תחזור סופך להיפרע ממך. אבל אין מקללים אותו (ונשיא בעמך לא תאר. ולמדו שאר כל אדם מחרש נשיא ודיין — בסנהדרין סו). רבא אמר: מקללים אותו (בעמך — בעושה מעשה עמך).

א. הלכה כרבא (ר"ף ועוד). ומשמע שאומר לו הדיין: 'מי שפרע... הוא יפרע ממך אם אינך עומד בדיבורך'. אבל הרמב"ם ז"ל כתב (מכירה ז) שאומר לו 'הוא יפרע ממני שאינו עומד בדיבורו' (רא"ש). והמאירי נקט לעיקר שמוזכרים אותו בשמו, לומר הוא יפרע מפלוני שאינו עומד בדיבורו.

ומבואר בתוס' שלא התירו לקלל אדם זה בחנם כי אם לקללו על המקח הזה שחזור בו. ויש מי שכתב לשמוע מדברי הר"ף והריטב"א שחולקים וסוברים שגם שאר קללות מותר, שאין זה בכלל 'עושה מעשה עמך' (ע' אבי עזרי ממרים ה, יב).

ב. דנו אחרונים על יורשים הבאים לחזור מנתינת מעות של מורישם, האם מקבלים 'מי שפרע' (ע' שואל ומשיב חמישאה עו). ויש מי שצדד לומר שלריש לקיש אינם ב'מי שפרע' מפני שלא היו ביניהם דברים, ולרבי יוחנן אפשר שגם היורשים ב'מי שפרע' (עפ"י אילת השחר מט.).

כתב הרמב"ן (וכן צדד הר"ן) שלא מצינו 'מי שפרע' בקרקעות, באופן שלא קנה מסיבה כלשהי, כגון במקום שכותבים שטר או מחמת דבר אחר. ואין הדבר מוסכם. (ע"ע בית יוסף חו"מ רד; פרי יצחק ח"ב מו).

דף מח

ק'. א. האם יש חיוב קרבן שבועה בכפירת מומן שאין בה קנין בחפץ או יחוד כלי?
 ב. מדוע בפרשת קרבן שבועה נמנו בחיוב השבון כל המקרים המנויים בתחילת הפרשה מלבד 'תשומת יד'?

א. רב חסדא אמר: 'תשומת יד' (= הלואה) ו'עושיק' (= כפירה בשכר שכיר) שאמר הכתוב בפרשת קרבן שבועה, כגון שיחד לו כלי להלואתו / לעשקו, שממנו יפרע לו. [בדומה לפקדון גזל ואבדה שיש בהם כפירה בכלי מסוים]. אבל בלא יחוד כלי — פטור מקרבן אשם. כן פרש"י ותוס'.

ומשמע בגמרא (וכן מפורש בתוס') שלריש לקיש שאמר משיכה קונה מהתורה, אינו חייב אלא אם חברו משך את הכלי וקנאו. ולרבי יוחנן אין צורך בקנין משיכה אלא אף ביחד לו כלי — חייב.

א. מבואר מדברי התוס' (בכתובות מב) שאפילו יחד לו כלי בתורת משכון בלבד ולא להיות שלו, די בכך. (ויתכן שאין הדבר מוסכם. ע' קצות החשן עב סק"ב — בדעת ר"י מגאש). ואפילו יחד לו כלי לשעבוד בלבד, שעשאו אפותיקי ולא משכון — בכלל יחוד כלי הוא, שלא נתמעט אלא כפירת דברים (עפ"י חזו"א חו"מ לקוטים ז, כה).

ב. הרמב"ן והרשב"א נוקטים [דלא כפרש"י ותוס'] שאם תבעו מלוה או חוב אחר וכפר בו — חייב קרבן שבועה, ואין צריך יחוד כלי. (וכן נקטו הריטב"א [כאן ולהלן נד.]. והר"ן ועוד. וכן נראה מהשטת הרמב"ם דין יחוד כלי). לא דנו בגמרא אלא כשתבעו כלי, והוכיחו משיכה קונה שאל"כ כפירת דברים בעלמא היא, שהרי אין כלי חברו בידו. או יש לפרש שדיון הגמרא נסוב אודות לשון השבת הגזלה והעושיק שאמר הכתוב, שמשמע שמשיב כלי בעין).

ב. אעפ"י שנתרבו כל המקרים האמורים בתחילת הפרשה, להישבון (או מכל אשר ישבע עליו לשקר), לא חזר הכתוב בפירושו על 'תשומת יד' אלא על השאר — מכאן הביא רבא סיוע לריש לקיש שמשיכה קונה מהתורה, הלכך תשומת יד שאין בה משיכת כלי, אין בה השבון ואינו חייב קרבן שבועה. אבל שאר הדברים המנויים, יש בהם חפץ מסוים. [ואף עושיק שכר שכיר — כגון שהשכיר נטל ממנו כלי וחזר והפקידו אצלו, וכפר בו]. ובכך שחזר הכתוב על כולם ולא חזר על תשומת יד, לימדנו דבר זה. ורבי יוחנן שאומר אין משיכה קונה, מפרש שחזר הכתוב בעושיק לומר שהוא בהשבון ובקרבן, והוא הדין לתשומת יד, שדומים שניהם זה לזה. (ע"ע משך חכמה ס"פ ויקרא).

קיא. א. הגותן פרוטה של הקדש לבלן, בשכר רחיצה בבית המרחץ, או לספר כדי שיספרנו, או לסיטון — האם מעל בנתינתו?

ב. שכירות פועלים [וחפצים] — באיזו פעולת קנין היא חלה?

א. גזבר שנתן בשוגג פרוטה של הקדש לבלן כדי לרחוץ במרחץ — מעל, אעפ"י שעדיין לא רחץ. ודוקא בכגון בלן שאין שם מה למשוך אלא מיד בנתינת הפרוטה הוא מזומן לרחוץ, הלכך עם נתינתה חלה השכירות, אבל דבר שיש בו מה למשוך, כגון ספר — לא מעל עד שימשוך (השוכר את כלי התספורת). וכן הדין בספן ובשאר בעלי אומנות שיש בהן משיכה.

מבואר בגמרא שריש לקיש מעמיד הדברים בספר ישראל שיש בו משיכה מהתורה. אבל בנכרי מעל מיד בנתינת המעות, שלשיטתו אין משיכה בנכרי (או קנה מיד עמיתך — לעמיתך במשיכה ולא לנכרי). וריו"ח מעמיד בנכרי, שלשיטתו יש לנכרי משיכה [הלכך בספר לא מעל עד שימשוך, ואילו בבלן מעל מיד שאין שם משיכה], אבל בישראל אין משיכה קונה מהתורה, הלכך מעל בנתינת המעות. נתנה לסיטון (כמקדמה וערבון על הפירות שיתן לו בעתיד) — מעל, ואעפ"י שלא משך. ודוקא לרבי שמעון ורבי יוחנן שהמעות קונות מהתורה, אבל לריש לקיש לא מעל עד שימשוך. (ובסיטון נכרי מתהפכים הדינים כנ"ל; לריש לקיש — מעל, שלדבריו קונה בכסף ולא במשיכה. ולריו"ח לא מעל עד שימשוך).

הרמב"ם (מעילה ו, ט-י) פסק נתנה לבלן או שאר בעלי אומנויות — מעל. ואם קנה בה חפץ ולא משר, בישראל לא מעל. (וע' בבאור שיטתו באבי עזרי שם ובלח"מ מכירה ג, א. וע' באורך בשו"ת עונג יום טוב כה).

ב. משמע בסוגיא ששכירות פועל [או חפץ] שלפי ענינה שייכת בה משיכה, לא קנה בנתינת כסף עד שימשוך, ושאין בה משיכה — קנה בנתינת המעות.

יש אומרים (ער"ן מט: ולהלן צט: וכ"כ שם הריטב"א) שלרבי יוחנן מעות קונות בשכירות מטלטלין — שאין שייך לגזור בזה משום 'נשרפו חטיך בעליה', כיון שהגוף שלו — יטרה ויציל. (וכן הוכיחו מדברי התוס' בע"ז סג. ד"ה והא. עפ"י רעק"א; אבני נזר חו"מ נב מהודש ג, ב). ואין כן דעת הרשב"א.

דפים מח — מט

ק"ב. א. שנים שעשו ביניהם עסק מכירה ולא עשו קנין, ונתן המוכר ערבון, האם הערבון קונה? האם קונה כנגדו או כנגד הכל?

ב. המלוה את חברו על המשכון, האם שביעית משמטתו?

א. ערבון (= תשלום הלוקח מקצת מדמי המכר); רב אמר: כנגדו הוא קונה, ולא קנה הכל. ורבי יוחנן אמר: כנגד כולו הוא קונה.

אמרו במסקנת הסוגיא שמדברי רשב"ג בברייתא מבואר שבמקום שהכסף קונה ממש, כגון בקניית קרקע — בתשלום מקצת הדמים קנה הכל [ושאר הדמים מוטלים על הקונה כחוב]. לא נחלקו אלא בקניית מטלטלין שאין המעות קונות אלא לענין 'מי שפרע' — האם עומד ב'מי שפרע' על הכל או שמא רק על החלק שכנגד הערבון, אבל אם לא לחזור מהשאר — חוזר ואינו ב'מי שפרע'. וכן סבר רבי חייא בר יוסף, שנתנו לו מקצת מעות עבור מלח, והוקר המלח, ורצה לחזור בו מהעודף על מה שכנגד המעות שקיבל.

מבואר מסוגית הגמרא (כמו שפירש הרמב"ן ושו"ר) שדברי רבי יוחנן שנויים במחלוקת תנאים, ולא אמר רבי יוחנן אליבא דרבי יהודה הנשיא. הלכה כרבי יוחנן (רי"ף).

ישנו סוג נוסף של עירבון (כן פרש"י. ובתור"ד פרש בע"א), שאינו בא כתחילת פרעון אלא ענינו לקנוס את החוזר בו. ובוה נחלקו תנאים; רבי יוסי אמר: הנותן ערבון לחברו ואמר לו, אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך. והלה אמר: אם אני אחזור בי אכפול לך ערבונך — נתקיימו התנאים [שסובר רבי יוסי אסמכתא קניא]. רבי יהודה אמר: קנה [המקח] כנגד ערבונו (פרש"י ורמב"ן ועוד, שניהם אינם יכולים לחזור מלקיים מן המכירה כנגד הערבון ויכולים לחזור על השאר. והקנס שקנסו עצמם אינו כלום. ויש סוברים שמחילת הערבון חלה. ומדובר שאמר 'אכפול לך ערבונך' — במקח ולא במעות, שאם כן למה יקנה הלוקח. תוס'). ופירש רשב"ג כגון שאמר 'ערבוני יקון'.

א. כתבו התוס': לא אמר רבי יהודה קנה כנגד ערבונו אלא בעל כרחו של מוכר, אבל לא

בעל כרחו של לוקח, שאם ירצה לא יקח כי אם מעות, שאומר איני חפץ במעט מקח.

ב. מדברי רש"י מבואר שאם אמר לו בפירוש ערבוני יקנה את הכל — באנו למחלוקת רבי